

HANDBOEK

VOGELS

observeren

Het complete naslagwerk
voor zowel beginnende als
gevorderde vogelkijkers

Leander Khil

Illustraties van Paschalis Dougalis
en Szabolcs Kókay

DELTA

Inhoud

4	Over dit boek
6	Afkortingen en symbolen
6	Vogeltopografie
.....	
8	BEGEERDE OBJECTEN: VOGELS
9	De vogelwereld van West- en Midden-Europa
14	Zwerftochten en vogel trek
.....	
18	VOORBEREIDING: UITRUSTING EN TECHNIEK
19	Beginnen met het observeren van vogels
21	Verrekijkers en telescopen
27	Boeken en andere informatiebronnen
30	Uitrusting voor buiten

32	Foto-uitrusting
35	Geluidsopnames
.....	
38	ONDERWEG: VOGELS OP HET SPOOR KOMEN
39	Voorbeeldig gedrag
41	Vogels zoeken en vinden
46	Vogels observeren: 365 dagen per jaar
54	Observatiestrategieën
61	Verrekijker en telescoop gebruiken
66	Geluidsapparatuur en pishing
69	Vluchtafstand
72	Aantekeningen maken
76	Vogelgroepen tellen en schatten
78	Vogelfotografie voor vogelkijkers
83	Vogels observeren op reis

.....

**86 VOGELS DETERMINEREN:
ZO GAAT HET**

- 87 De basis van het determineren van vogels
- 94 Verspreiding en seizoen
- 97 Leefgebied
- 103 Grootte en gestalte
- 107 Kleurwaarneming
- 110 Kenmerken aan de kop
- 116 Veergroepen en vleugelkenmerken
- 123 Kenmerken aan de staart
- 126 Kenmerken aan de poten
- 130 Rui
- 139 Wisselend verkleed in de loop der jaren

- 145 Gedrag
- 150 Kleurafwijkingen
- 154 Hybriden
- 156 Roep en gezang
- 161 Zoeken naar rariteiten

.....

**166 DETERMINATIEHULP VOOR
VERGELIJKBARE SOORTEN**

- 167 Bijzonder moeilijke gevallen

- 288 Verklarende woordenlijst
- 291 Bronnen
- 293 Register
- 296 Fotoverantwoording en copyright

OVER DIT BOEK

Fijn dat je belangstelling hebt voor de vogelwereld! Misschien zie je jezelf al als vogelkijker. Maar wie kan eigenlijk zeggen dat hij nooit vogels observeert? Wie kijkt er nooit naar boven als kraanvogels luid roepend naar het zuiden trekken en wie luistert er niet als een nachtegaal zijn unieke lied zingt? Is het eigenlijk mogelijk om je te onttrekken aan vogels en de fascinatie die van ze uitgaat?

FASCINATIE VOOR VOGELS

Het is niet verrassend dat het aantal mensen dat in hun vrije tijd vogels observeert steeds groter wordt. Hoewel je soms het gevoel krijgt dat de maatschappij steeds meer vreemd raakt van de natuur, hebben waarschijnlijk nog nooit zoveel mensen bewust en in hun vrije tijd naar vogels gekeken als nu.

Als je het vogels observeren eenmaal hebt ontdekt, is het moeilijk om het weer los te laten en heb je waarschijnlijk een dankbare hobby voor de rest van je leven gevonden.

Vogels observeren aardt, onthaast, verbindt ons met de natuur en laat ons de soms belastende dagelijkse drukte vergeten. Het is zelfs bewezen dat het een positief effect heeft op onze geest.

In veel dingen is de vogelwereld aangenaam voorspelbaar. Op bepaalde gebeurtenissen kunnen we ons al lang van tevoren verheugen. Bijvoorbeeld wanneer in de lente, na lang wachten, eindelijk weer de eerste zwartkop te horen is. En daarna volgen nog veel spannende verrassingen. Wie ooit in zijn tuin bezoek heeft gehad van een hop, zal me gelijk geven. Vogels observeren is allang geen puur wetenschappelijke bezigheid meer, maar is populair als met de natuur verbon-

den vrijetijdsbesteding en wordt in toenemende mate in alle lagen van de bevolking uitgeoefend. De vogelkunde, als hobby én als beroep, wordt jonger en meer divers. Het aandeel grijze mannen in modderkleurige overhemden onder de vogelkijkers is nog steeds groot, maar minder groot dan enkele tientallen jaren geleden. Steeds meer mensen pakken een verrekijker en maken deze groep gevarieerder: jonge mensen, meer vrouwen en mensen met verschillende achtergronden worden *birdwatcher*.

Vogels begeleiden mij al mijn hele leven. Ze zijn mijn manier om naar de omgeving te kijken en deze beter te begrijpen. Daarbij houd ik mijn ogen zo mogelijk ook open voor andere levende wezens en natuurfenomenen en probeer ik veranderingen waar te nemen. Vogels vormen ook de 'rode draad' voor mensen die de natuur observeren: ze zijn het hele jaar overal en in vele variaties te vinden. En hoewel vogels gelden als de best onderzochte groep levende wezens, is veel over hun leefwijze nog onbekend. In de ornithologie is het niet zo dat je op een bepaald moment alles hebt gezien en je je met een gerust geweten ergens anders op kunt gaan richten. Hoe dieper je in de vogelwe-

reld duikt, hoe moeilijker je er weer van loskomt. En hoe langer je vogels observeert, hoe meer je het gevoel krijgt dat je eigenlijk heel weinig over ze weet.

Met dit boek hoop ik mensen zoals jij te ondersteunen op weg naar het enthousiast waarnemen van natuur en vogels. Het boek moet een solide basis vormen, zowel voor gevorderde vogelkijkers als voor nieuwelingen, met observatiestrategie en herkenningstechniek. Het moet vragen beantwoorden en determinatieproblemen oplossen, maar ook de zin opwekken om zelf ontdekkingen te doen, zowel thuis in je eigen omgeving als

onderweg op vakantie. Als je met open oren en ogen naar buiten gaat, zal je die vast ook doen. Ik zou willen dat meer mensen oog hebben voor dieren, planten en leefgebieden. Om een verandering teweeg te brengen in de ongunstige milieuontwikkeling op onze planeet moeten steeds meer mensen de functionerende ecosystemen als de basis van het leven erkennen en in opstand komen tegen het verlies aan biodiversiteit, levensstijlen die schadelijk zijn voor het klimaat en verwoesting van de natuur. Wie dit alles door ervaring leert waarderen, zal ongetwijfeld een pleitbezorger worden.

DANK

Voor deskundige uitwisseling en waardevolle opmerkingen over het manuscript bedank ik Hans-Martin Berg, Thomas Hochebner, Richard Katzinger, Jörn Lehmhus, Merijn Loeve, Andreas Ranner, Martin Suanjak, Norbert Teufelbauer, Achim Zedler en Bernhard Zens. Veel dank ben ik ook verschuldigd aan de vele fotografen die mij opnames ter beschikking hebben gesteld, hoewel ze helaas niet allemaal in dit boek konden worden opgenomen: Abdulhakim Abdi, Hannah Assil, Amri Ben Dov, Hans-Martin Berg, Klaus Bjerre, Florian Braun, Gerhard Brenner, Leo Bucher, Michael Dvorak, Richard Else, Davis Erterius, Peter Friesser, Michael Gerber, Carl G. Gustavsson, Tho-

mas Hochebner, Bart Hoekstra, Johannes Hohenegger, Kjell Johansson, Vytautas Jusys, Richard Katzinger, Eva Khil, Heinz Kolland, Jonas Landolt, Hans H. Larsen, Merijn Loeve, Gerhard Loidolt, Pekka Mäkynen, Mateusz Matysiak, Jonathan Meyrav, Hervé Michel, John Oates, Norbert Pühringer, Simon Rix, Christoph Roland, Otto Samwald, Samuel Schnierer, André Schönherr, Igor Shpilenok, Anton Spelicka, Martin Suanjak, Michael Tiefenbach, Felix Timmermann, Wolfgang Trimmel, Fred Visscher en Jessica Winter.

Leander Khil

VOORBEREIDING

— *Uitrusting en
techniek*

BEGINNEN MET HET OBSERVEREN VAN VOGELS

Om vogels te kunnen observeren hoef je alleen maar uit het raam te kijken of op het balkon of in de tuin te gaan staan. Alleen al met het blote oog en je oren zijn verschillende vogelsoorten te ontdekken.

Begin met het leren kennen van de vogels in je omgeving, in het park of bij het voederhuisje in je tuin. Enkele vogels ken je al en al snel zal je soorten ontdekken die je tot nu toe nog niet tegengekomen bent. Water is dan een ideale plek om meer ontdekkingen te doen. Aan de oever van rivieren en meren en langs de kust heb je vrij zicht op vogels. Je zal verschillende soorten vinden.

DE EERSTE STAPPEN

Om je vaardigheden verder te ontwikkelen is er slechts één recept: ga naar buiten, zo vaak je kan! Van bekijken, vergelijken en herhalen leer je het snelst. Een kleine verrekijker kan je bijna altijd meenemen en zo kan je vaak ook zomaar mooie observaties doen, zonder op vogelexcursie te gaan. Controleer je observaties in een vogelgids of app. Welke vogelsoorten heb je gezien? Waren het mannetjes, vrouwtjes of jonge vogels? Zou het ook een andere, vergelijkbare soort kunnen zijn geweest?

ALLEEN OF IN GEZELSCHAP

Het is leuk om een mooie waarneming te delen en uit te wisselen met anderen. Tijdens begeleide excursies en vogelreizen kan

je vragen stellen aan ervaren vogelkijkers en snel veel leren. Maar in groepen is het ook lawaaiiger, waardoor je een schuwe soort misschien mist. Voor sommige beginners is de kennis (of de houding?) van menig expert misschien intimiderend. Onder andere daarom is het belangrijk om regelmatig alleen op pad te gaan en niet altijd te vertrouwen op anderen. In alle rust zelf waarnemingen doen, fouten maken en daarvan leren is essentieel.

Tijdens begeleide excursies leer je snel meer.

De uitrusting voor birding kan altijd worden uitgebreid. Voor de eerste stappen is een goede verrekijker echter voldoende.

AANSPREEKPUNTEN EN INFORMATIEBRONNEN

Er zijn veel aanspreekpunten die beginners kunnen helpen om hun kennis te vergroten. De schat aan vogelkundige literatuur (niet alleen in het Nederlands) is en blijft een van de belangrijkste informatiebronnen (zie blz. 27). Vogel- en natuurbeschermingsorganisaties organiseren excursies en lezingen die gelegenheid bieden om ervaren vogelkijkers te ontmoeten. Jaarlijks vinden in heel Europa 'vogelfestivals' plaats waar gelijkgestemden informatie uitwisselen en waar veel nieuwe dingen worden gepresenteerd. Vogelringstations dienen voor onderzoek, maar kunnen meestal ook worden bezocht en brengen je in aanraking met nieuwe aspecten, bijvoorbeeld details over identificatie, rui of ecologie. In natuurhistorische musea worden niet alleen geprepareerde vogels tentoongesteld, op de achtergrond werken vaak wetenschappers aan onderzoek van de vogelwereld. Experts kunnen dienen als mentoren en beginners ondersteunen met advies. Tegenwoordig is er ook een belangrijke rol weggelegd voor internetsites, forums, sociale media en onlinedatabanken. Hier is heel veel informatie verzameld die vaak gedetailleerder en uitgebreider is dan wat er in boeken staat. Vergeet echter niet dat op internet iedereen zijn mening kan uiten en het niet altijd duidelijk is waar de informatie vandaan komt en hoe gefundeerd die is. Vooral internetbronnen moeten daarom ook met een kritische blik worden bekeken en regelmatig ter discussie worden gesteld.

VERREKIJKERS EN TELESCOPEN

Je kan vogels natuurlijk met het blote oog observeren. Als je echter hebt geleerd om te gaan met een verrekijker, dan wil je niet meer zonder hét gereedschap van de vogelkijker. De eerste blik op een vogel door een (sterk vergrotende) telescoop is voor velen een magisch moment.

Voor de aankoop van een observatiekijker moet je beslist zelf, met eigen handen en ogen, een indruk daarvan opdoen. Zomaar een model online bestellen is echt af te raden. Het aanbod is tegenwoordig enorm en niet altijd gemakkelijk te doorzien, dus doe wat research. Vraag andere vogelkijkers in het veld naar hun ervaringen en aanbevelingen. Bij handelaren en op relevante beurzen en evenementen zijn veel merken vertegen-

woordigd met hun producten en kan je ze direct met elkaar vergelijken.

WAAROP LETTEN BIJ AANKOOP?

Controleer de weergave van details, kleuren en contrast en of de kijker goed in de hand ligt. Kan je hem ook goed bedienen met

Verrekijkers met dakkantprisma's (rechts) hebben kijkers met porroprisma's grotendeels verdrongen.

handschoenen? Zijn alle instelwielletjes gemakkelijk te bereiken voor jouw vingers? Tenslotte moet alleen jij tevreden zijn met het instrument en de prijs-prestatieverhouding. Aspecten waar bij aankoop ook rekening mee moet worden gehouden, zijn de betrokkenheid van de producent wat betreft natuur- en milieubescherming, evenals productiewijze en -locatie. Wees je ervan bewust bij wie je koopt.

DE VERREKIJKER

Geen ander instrument kenmerkt de vogelkijker zo duidelijk als de verrekijker – en geen ander is zo onmisbaar! Het is zonder twijfel het belangrijkste gereedschap om vogels te observeren. Pas door de kijker worden kleine details zichtbaar die bijvoorbeeld vaak nodig zijn voor soortbepaling. Veel enthousiaste vogelkijkers hebben meestal een

verrekijker in de hand als ze op pad zijn en ze worden zelfs nerveus als op enige afstand een vogel te zien is en ze geen kijker bij de hand hebben.

Onder vogelkijkers zijn tegenwoordig vooral verrekijkers met dakkantprisma's en binnenfocus populair. Daarbij is de afstand tussen de objectieven ongeveer gelijk aan die tussen de oculairs (zie foto boven), wat het opvallendste verschil is met de achterhaalde modellen met porroprisma's. Verrekijkers met dakkantprisma's zijn bovendien beter weerbestendig (water- en stofdicht) en compacter, wat ook mooi meegenomen is.

GROTE PRIJSVERSCHILLEN

Net als in de fotografie zou ook voor de vogelobservatie kunnen gelden: de beste verrekijker is degene die je bij je hebt. Er is niets